

**"THE MODERNIZATION OF OTTOMAN
DIPLOMACY IN THE TANZİMAT PERIOD"
TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI
DİPLOMASİSİNİN MODERNİZASYONU***

Roderic H. DAVISON

*Çev.: Dr. Durdu Mehmet BURAK***

19. yüzyılda, diplomasi, Osmanlı İmparatorluğu için her zamankinden daha önemli hale geldi. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî gücü, mevcut topraklarını güvenli olarak savunmada ve çıkarlarını arzu ettiği doğrultuda korumada Avrupa'nın büyük askerî güçleriyle mukayese edildiğinde çok zayıf kalıyordu. Bu yüzden askerî güç kullanarak varlığını ve çıkarlarını korumanın artık mümkün olmadığını gören imparatorluğun yetenekli idarecileri, diplomasiye ve uzlaşmaya daha çok önem verdi. Diplomasi ve uzlaşma Sultan ve Bâb-ı Âli için birden fazla savunma silahıydı: Bu yöntemle İmparatorluk yara almadan ayakta kalması sağlanabilir, Avrupa yardımları için cazip hale getirilebilir ve kendi iç bünyesinde yapacağı reformlarda Batı'dan hakettiği desteği alabilir ve böylece Batı ile daha çok yakınlaşabilirdi.

Olayların baskısı altında, imparatorluk geleneksel Osmanlı diplomasi metodlarını bırakarak daha batıcı bir diplomasi sistemi geliştirdi. Sultanlar, diğer devletlerle ilişkilerinde genellikle elçiler ve müzakereciler kullanmışlardı. Fakat bunların hepsi geçici olmuştu.

* Makalenin orijinal adı: **The Modernization of Ottoman Diplomacy in the Tanzimat Period**, IX. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, ss. 1142-1151.

** Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale Meslek Yüksekokulu.

Sultan II. Mahmut zamanında İmparatorluk Avrupalıların yaptığı gibi önemli devletlerin başkentine kalıcı elçiler ve bakanlar gönderdi. Hatta II. Mahmut zamanında Reis Efendi'nin ofisi Dışişleri Bakanlığı'na dönüştürüldü ve 1836'dan sonra Bakan'ın direktifleri doğrultusunda tedricen Avrupa-tarzı bir bakanlık geliştirildi. Bunlara paralel olarak, Dışişleri Bakanlığı'na yeni tarzda personel alındı ve orada bu iş için ciddi bir şekilde eğitildiler. Bu kişiler Avrupa ülkeleriyle kolay diplomatik ilişkiler kurabilen genellikle Fransızca bilen, giyim-kuşam ve görünüm bakımından Avrupalılar'a benzeyen erkekler arasından özenle seçildiler¹. Osmanlı diplomasisinin bu organizasyon şekli çok iyi bilinir. Yeni diplomasi oluşumu, zamanında az bilinen bir durumdu. Fakat oldukça gerekliydi. Tek başına Tanzimat döneminde veya 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı diplomasi faaliyet girişimleri kısa dönem için imkansızdı. Fakat bu genel anlamda Osmanlı diplomasisinin karakterini analiz etmek ve tanımlamak için değerdi. Bütün bu bilgiler öznel ilke ve metodlara ayrılmıştır. Bu ilke ve metodlar Osmanlı diplomasisinin arşivdeki dökümanlarından kolayca elde edilebilir. Bunlardan birkaçı da basılmıştır. Fakat çoğunluğu hâlâ basılamamıştır. Araştırmalarımda, ilk olarak Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul'daki Hazine-i Evrakındaki binlerce sayıdaki evrakına dayandım ve onlara bağlı kalarak bu makaleyi hazırladım.

Osmanlı devlet adamı ve diplomatlarının faaliyetlerine rehberlik eden ana ilke elbette Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması idi. Beş kez Dışişleri Bakanlığı yapmış Fuad Paşa, yurtdışındaki Osmanlı Temsilciliklerine şu şekilde talimat gönderiyordu. "Hükümetin ilk ve en önemli amacı Hükümetin kendisini koruması olmalıydı"². Aslında bütün bu faaliyetler Avrupa güçlerini veya İmparatorluk içindeki azınlıklar da dahil olmak üzere Osmanlı topraklarındaki hükümetin azalan otoritesini yeniden tesis etmek ve

1. Carter V. Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789-1922* (Princeton, 1980), 4. kısım. Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri, 1793-1821* (Ankara, 1968).

2. 20 Haziran 1867 de Avusturya'da yayımlanan Genelge, *Auswärtige Angelegenheiten, Correspondenzen des Kaiserlich-königlichen Ministerium des Äusseren* (Vienna, 1868-1874), I (1867), s. 98.

Osmanlı topraklarının kaybedilmesini önleyici çabalarla ilgiliydi. 19. Yüzyıl sonunda Osmanlı diplomasi otoriteleri de şöyleydi: "Kendimizi korumak, kollamak ve varolmak, dışlanmaktan daha elzemdir"³.

İkinci ilke, Müslüman devleti olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun her ne dinden olursa olsun bütün insanların kanun önünde eşit olduğu bir ülke olmasıydı. Tanzimat döneminde Osmanlı'nın dış ilişkilerinin temel kaynağı olan İslami geleneklere bu dönemde daha az bir meyil verildi. Şekil olarak İslâmiyet kuralları Osmanlı diplomasisine sıklıkla yansiyordu. Örneğin 1807'de Reis Efendi'nin şöyle bir açıklaması vardı. "İmparatorluk Hükümetinin yapısı, İslâmiyet'in şeriat kanunlarına bağlıdır. 1806-1812 yıllarında Rusya'ya karşı bir savaş oluştu. Rusya'nın entrikacı yüzüne, İmparatorluk hükümetince müslümanlık kurallarından gelen bir güçle karşı konuldu"⁴. İslâmî kurallara dayanan bu tip demeç ve değerlendirmeler Kırım Savaşı'nda Avrupalı güçlerle yapılan yakın işbirliğinde ve Gülhane'deki Tanzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı diplomasi çevrelerinde daha az kullanılmasına dikkat edildi. Bunun yerine Osmanlıdaki insanların eşitliğine gönderme yapıldı. Örneğin Kırım Savaşı'nda, Paris'te Osmanlı elçisi olan Mehmet Cemil Paşa bundan böyle Sultan Abdülmecit'in "Müslümanların elçisi olarak" tanıtılmaması konusunda Fransız Dışişleri Bakanıyla görüştü. Cemil Paşa'nın talebine göre şöyle tanımlanabilirdi. "Osmanlı'nın elçisi" veya "Türklerin elçisi" veya "İmparatorluğun Başkanı"⁵ gibi. Aslında bu, Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok Avrupalı Devletlerde olduğu gibi laik, modern devlet gibi uluslararası ilişkilerin

3. Ali Paşa'dan, Testament politique (Coulommiers, 1910), s. 2. Bu Âli Paşa'ya ait değil, 1870 veya 1880 lerde birisi tarafından uydurulmuş sahte bir belgedir, belkide bir Avrupalının Osmanlı'da görevlendirdiği biri tarafından yazılmış olabilir. Aynı düşünceler Âli Paşa'nın 3 Şaban 1284/20 Kasım 1867 orijinal hatıratında ve Ali Fuad'ın Rical-i mühimme-i siyasiye'sinde mevcuttur, (İstanbul, 1928), ss. 118-127.

4. Başbakanlık Arşivi (İstanbul), Hatt-ı Hümayunlar no. 6971, 16 Zilkade 1221/25 Ocak 1807, çev. Halil İnalcık, J. C. Hurewitz, The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record, cilt I (New Haven, 1975), s. 176.

5. Archives du Ministère des Affaires Étrangères (Paris), Mémoires et documents, cilt 51, no. 16. Mehmed Djemil'in Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği nüshası, 20 Kasım 1855.

başlangıcıydı ve daha modern bir usuldü. Diğer Avrupa güçleri tarafından sıkça kullanılan kamuoyunun bu modern düşüncesi Osmanlı diplomatları tarafından bir yol olarak kullanıldı. Dinî kurallar değil fakat islamî düşünce Osmanlı müzakerecilerinin bir savunma aracı oldu. Böylece, örneğin, büyük çoğunluğu Müslümanlar'dan oluşan Yenişehir ve Tesalya topraklarının Berlin Kongresinde Yunanistan'a verilmesi önerildiğinde; Osmanlı müzakerecileri bunun Müslüman halk tarafından kabul edilemeyeceğini öne sürdüler⁶. Temel ilke Osmanlı Devleti bütün insanların eşit olduğu modern bir devlettir. Asıl önemli olan Müslümanların ilgileriydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Üçüncü İlkesi, Avrupa Birliği'nin bir üyesi ve Avrupa'nın meşru bir gücü olmasıydı. Geçmişte Osmanlı'nın güçlü olmasına rağmen 14. yüzyıldan beri Avrupa'nın önemli bir gücü vardı. Osmanlı hiçbir zaman Hıristiyan Monarşisi topluluğunun bir üyesi olmamıştı. O, bakanların izlediği veya büyük güçlü monarkların toplantılarının herhangi birisinde veya 1814-15 de Viyana Kongreleri'nde temsil edilmemişti. Fakat 1840 ve 1841 de, Tanzimat Fermanı'ndan sonra Bâb-ı Âli Boğazlar Konferansı'nın ve Mehmet Ali'ye karşı hareket etme fırsatı veren Londra Konferansı'nın imzalandığı günlerde Avrupa devlet sisteminin aktif bir katılımcısı olmuştu. Bundan daha önemlisi Kırım Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın bütün büyük güçleri ile birlikte 1856'daki Paris Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun temsil edildiği gerçeğidir. Kongrede yapılan Paris Antlaşması'nda Bâb-ı Âli Avrupa Birliği'nin ve Avrupa halkı kanunlarının avantajlarının kabulü olarak kabul edildiğini doğruladı. Bundan sonra Osmanlı devlet adamları, İmparatorluğun, büyük güçlerin seçkin bir üyesi, meşru Avrupalı gücün batılı bir parçası olduğunu asla unutmadılar. Batılılar da genellikle bu gerçekleri doğruladılar. 1868'de Fransız Dışişleri Bakanı Cemil Paşa'ya "Türkiye-Paris Antlaşması'na katılarak Avrupa Birliği'ne kabul edildi. Bu da Yunanistan'ın sahip olmadığı bir avantajdı" dedi. Osmanlıların ve Yunanlıların Girit so-

6. Abidin Paşa'nın hükümetlere gönderdiği tezkere, 26 Temmuz 1880, The Map Of Europe by Treaty, cilt 4, (London, Edward Hertslet, 1891), s. 2971.

runuyla ilgili anlaşmazlıkları nedeniyle Yunanistan davet edilmedi⁷. Osmanlı Devlet adamlarının Avrupa Birliği üyeliğinde eşit haklara sahip olduklarının altını defalarca çizmelerine ve bu konuda ısrar etmelerine rağmen, diğer bazı üyelerce eşit davranılmadı ve çifte standart uygulandı. Bu eşitsizliğin en önemli belirtisi Osmanlı topraklarında yabancılara çok özel haklar tanıyan Kapitülasyonların devam etmesiydi. Böylesi bir durumda Osmanlı Devlet adamları olabildiğince büyük bir gayretle Birliğin ilkelerini kullandılar. Gayri resmî olmayan bir Osmanlı mektubu "Paris Anlaşması ile Bâb-ı Âli Avrupa Ailesinin yakın bir dostu olarak kabul edildi" der. Bu kabul hiç birşeyi değiştirmeyecekti. Fakat Avrupalı güçlerle Bâb-ı Âli arasındaki Kapitülasyonların varlığıyla ilgili bir açıklama, Türkiye'de yaşayan yabancılara sıradışı ayrıcalıklar garantiler..."⁸

Dördüncü ilke, ulusallığın ilkeleri ve varolan yasal rejim desteklenmeliydi veya ulusun kendi kaderini tayinine veya bunlardan dolayı iktidarın yıkılmasına izin verilmemeliydi. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu hiç birşey yapamazdı. Fakat ulusal azınlıklar - sadece etnik gruplar veya ırklar değil Türklerde bile en az %50 oranında olmalıydı - eğer ulusların kendi kaderini tayin fikri önemli olarak kabul edilseydi oldukça önemli bir tehditin oluşması demektir. Bir çok kez Sadrazam ve Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Ali Paşa, çeşitli bölgelerdeki otonomi garantisine karşıydı. Çünkü "bunun hızla genele yaygınlaşmasından korunmak mümkün olmayabilirdi"⁹. Meslektaşları Fuat Paşa da ulusallığa dayalı homojen devlet oluşumu fikrine tamamen karşıydı. Bunu "ırkların yasaklanması" diye adlandırdı¹⁰. Ondan sonraki Dışişleri Bakanı olan Saffet Paşa, sadece başka bir ülkenin mutluluğu için bir ülkeden velayet alınmasının etniğe aykırı olduğunu büyük Avrupa güçlerine

7. Dışişleri Bakanlığı Hazine-i Evrak, Karton Siyasî 8, dosya 13 mükerrer, Cemil'den (Paris) Saffet'e (İstanbul) no. 5291/593, 24 Aralık 1868. bundan sonraki arşiv belgeleri DBHE, S 8, d. 13 vs. diye anılacaktır.

8. DBHE, S 47, d. 1, tarihsiz genelge, muhtemelen 1890 lara aittir.

9. DBHE, S 6, d. 11, Âli'den Musurus'a (Londra), telgraf, 16 Ocak 1867.

10. DBHE, S 6, d. 11, Fuad'ın Londra ve Paris'deki Osmanlı Büyükelçilerine gönderdiği genelge, no. 18523/15, 27 Şubat 1867.

belirtti. Ulusallığın ilkelerine dayanarak Osmanlı idaresindeki toprakların Yunanistan'a transferine karşı çıktı¹¹. Osmanlı devlet adamları geçmişteki iddiaları "İslamî kuralların doğruluğu ve üstünlüğü'nü kullanmadılar. Onun yerine, Osmanlı kurallarının yasallaşmasında modern, laik iddiaları kullandılar, hükümetin yasal otoritesi ve doğrularıyla bir isyanın bastırılması gerektiğinin farkındaydılar. Milliyetçi isyan devlete başkaldırmaktı ve bu da yasal değildi. Milliyetçi İsyanın kuralları, düzeni yıkıcıydı ve bu yüzden mevcut hükümet düzenin bütün devletler kayıtsız şartsız desteklenmeliydi.

Beşinci İlkeyi, Osmanlı devlet adamları uluslararası kuralların bütün hükümetler tarafından gözetilmesi gerektiğine inanıyorlardı -ulusların kanunu- Batılı ulusların kanunuydu ve statükocuydu, Bâb-1 Âli doğal olarak bu kanunları benimsedi, çünkü yasalar statükocuydu zaten "Bâb-1 Âli statükoculuğa geçmek için gayret gösteriyordu" destekleme eğilimindeydi. 1860'larda "Girit"te isyan vardı ve bu isyan Yunanistan tarafından destekleniyordu. Aynı zaman diliminde diğer Yunanlılar Osmanlı Tesalya'sının içindeki baskınları organize ediyorlardı. Fuat Paşa bunu uluslararası kuruluşlara ve büyük devletlerin hükümetlerine duyurdu ve uluslararası kanunların ciddi olarak uygulanmasını istedi. Yunanistan, özgür bir ülke, vatandaşları da özgürce hareket edebilseler bile, onlar da uluslararası kuralları hâlâ gözetmek zorundalar" dedi. "Hiç bir ülkenin" diye devam etti, "Kendi kanunları ulusların kanunu adıyla baskın hale getirmesini izin verilemez, bu yalnızca uluslararası ilişkilerde genel kural olarak kendine hizmet eder¹². Diğer bir çok örneklerde de Osmanlı diplomatları uluslararası kanunları bir çeşit savunma politikasının sigortası olarak belirttiler ve bunu desteklediler. Bu da hükümetlerin anladığı bir iddiaydı.

Altıncı İlke; ki bir çok ilkeye bölünerek listelenebilirdi, uluslararası anlaşmaların gözetilmesi zorunluluğu, Osmanlılar için oldukça önemliydi. Latin deyimlerinde de "pacta sunt, servanda" ola-

11. DBHE, S 185, d. D, Saffet'tin Osmanlı Büyükelçilerine gönderdiği genelge, no. 52007/64, 8 Ağustos 1878.

12. DBHE, S 37, d. 13, Fuad'dan Photiades'e (Atina) no. 18926/50, 24 Nisan 1867.

rak sık sık geçen, Batılı ulusların kanunlarına yerleşmiş bir doktrindi. Bu ilke özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra, Osmanlı Hükümeti için önemli hale geldi, çünkü Paris Antlaşması (1856) yönettiği bölgelerin nispeten lehinde idi. Ali Paşa bir seferinde bununla şöyle bir ilgi kurdu "Rusya'nın tasvip etmediği Paris Antlaşması'nda, menfaatlerimizi korumak için mümkün olan her şeyi yapmak zorundayız"¹³. Bu antlaşma, Rusya'nın Karadeniz'de Deniz Kuvvetleri ve Savaş filosu bulundurmasını engelledi ancak 1870'de Çar Hükümeti bu anlaşmayı tanımayacağını beyan etse de, bu çabaları boşa çıktı. Diğer anlaşmalarla, Osmanlı politikası şekillendi. 1858'deki Paris Konferansı'nda Buğdan ve Ulah'ın bazı genel kurulları olduğu halde vilayetlere bölünmesi zorunluluğu şart koşuldu ve bu şart bir takım vesilelerle Bâb-ı Âli'nin dikkatine sunuldu. 1866'da Buğdan ve Ulah Prenslığıne, Hohengollern'in Prensi Karl, Birleşik Prenslıklar tarafından, Prens olarak atandı. Bâb-ı Âli yeni bir Paris Konferansı düzenleninceye kadar 1858'deki Antlaşmaya uyulmasını ve bu Antlaşmadaki hükümlere bağlı kalınmasını istedi ve Buğdan ve Ulah Prenslığıne itiraz etti¹⁴. 1878'den sonra, Bâb-ı Âli'nin arzulararak desteklediği Berlin Antlaşması, çoğu bölümlerin iptal edilmesi yüzünden ne yazık ki 1856 Paris Antlaşması kadar Osmanlılar açısından pek nitelikli değildi. Yirminci yüzyılda Bâb-ı Âli'nin diplomatik temellerini Berlin Kongresi'nde atan "Türkiye'nin diğer güçlerle ilişkilerini bugün bile hâlâ koruyan Magna Carta'nın (Kral John Anayasası) Anayasaları'mı Bâb-ı Âli'nin yasal danışman gibi uyguladığıdır"¹⁵.

1856'da Paris Antlaşması'nın hazırlığı, yalnız başına düşünülmesi gereken ve Osmanlı diplomasisi için önemli bir temel teşkil etti. Bu aynı zamanda Osmanlılar'ın kendi meselelerinde diğer güçler tarafından araya girilmemesi ilkesinin kuruluşuydu. Araya girilmemesi ve aracı kullanılmaması Osmanlı diplomasisinin yedinci ilkesi olarak düşünülebilir. 1856'daki Hattı Hümayun'un

13. DBHE, S 32, d. 45, Âli'den Saffet'e (Paris), gizli telgraf no. 16951/299, 28 Haziran 1868. Âli "iğrenç" kelimesinin altını çizmiştir.

14. DBHE, S 30, d. 44, Âli'den Paris Büyükelçiliğine no. 15962/87, 27 Şubat 1866.

15. Gabriel Noradounghian, Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman (Paris, 1897-1903), cilt 3, s. iv.

mesajları, Paris Antlaşması'nın 9. maddesinde güçlere şöyle bildirildi: "Majesteleri Sultan'ın kendi İmparatorluğunun iç işlerine ve kendi tebasıyla olan ilişkilerine kolektif veya ayrı da olsa, hiç bir durumda yabancı güçlere karışma hakkı verilmeyecek"¹⁶, hem bireyler arasındaki hem de ulusal azınlıkların veya dinsel grupların kayrılmasında sık sık Avrupalı güçler bir çok vesile ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yerli halkın iç işlerine karışmışlardı. Bir diğerinin meselelerinde böyle bir durumla araya girilmemesi ilkesini destekleyici çabalar için 1856'dan sonra Bâb-ı Âli anlaşmadaki esaslara sahip çıktı. 1856'daki Anlaşmanın 9. maddesinden sonra Osmanlı diplomatları mesajlarını sık sık Avrupalı büyük güçlerin hükümetlerine havale etti. Hatta bir keresinde Cemil Paşa Fransız Dışişleri Bakanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yönettiği bölgelerin kutsal kılındığı kabulü konusunda hemfikiridi¹⁷.

Bilinen bütün modern Avrupalıların sözcüğü yedi ilke Avrupalı güçlerce kabul gördü. Birincisi, "Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması ki yeni bir ilke değildi, fakat modern olduğu kadar da gelenekseldi. Diğer altı ilke, en azından açıklandığı biçimi ile, Tanzimat Dönemi sırasında geliştirilmişti. Osmanlı vatandaşlarının eşitliği: Avrupa Konseyi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nun üyeliği: ulusal isyanlara karşı, hükümdarlık rejiminin yasallığının korunması; uluslararası kanunların desteklenmesi; anlaşmaların kutsallığına itibar edilmesi ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale edilmemesi. Bu ilkelerden sadece sonuncusu, araya girmemek güçlerin hepsi tarafından tam olarak kabul edildi. Ancak, Avusturya ve Rusya araya girme fırsatlarının sadece bir taviz değil bir görev olduğuna sürekli inandıkları için kabul edilmedi. Avrupalı büyük güçlerin uluslararası ilişkilerinde belli bir düzeye uyarak yaşadıkları da söylenemez. Bunun yanısıra şöyle denilebilir, Osmanlı devlet adamları ve diplomatları aynı ilkelerde diğer büyük güçlerin temsilcileri gibi aynı dili konuşuyorlardı. İlkelerde, dav-

16. antlaşma metni, İbid., cilt 3. ss. 70-79.

17. DBHE, S 8, d. 13, Mükerrer, Cemil'den (Paris) Saffet'e (İstanbul) numarasız, 31 Aralık 1868.

ranışlarda, açıklamaların havasında, Osmanlı diplomasisi süratle modernleşiyordu.

Osmanlı devlet adamları ve diplomatları kullandıkları metotlarla da, kendilerini çağdaş Avrupa standartlarına uydurdular. En önemli metod tümünden yeni değildi - O, kolayca büyük güçlerin desteğini kazanarak, Osmanlı'ya olan ilgilerini azaltmaktı. 19. yüzyılda Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eden ve en çok biribirini tutan rakibiydi. 1871'de Almanya'ya cazip gelen Prusya, Batılı sorunlarda bütün güçlerle daha az ilgilendi. İngiltere, Fransa ve Avustralya taraftarıydı. Bu Üçlü gerçekte 1856'da Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını ve bütünlüğünü garanti etmişti. Onlar sık sık sözlerini tutmadılar. Bununla birlikte Osmanlı kayıtlarını; bu meseledeki Osmanlı ilgilerini de desteklemek için bu güçlerin görüşleri doldurdu. Bu kayıtlar da, Osmanlı devlet adamlarının bir kural gibi inandıkları, diğer ülkelerin herhangi birinden daha sevimli ve etkileyici olan İngiliz yardımlarının ayrı izlenimlerini taşır. 1830'lardan sonra tabii ki Londra Hükümeti'nin kendi mantıklarını verdiği İngiliz taraftarlarını elde etmede genellikle başarılıydılar. Çünkü İngiliz ve Osmanlı çıkarları sık sık birbirleriyle çatışıyordu. 1877-1878'de Rusya tarafından, yenilgi zamanında özellikle acele olan İngiliz desteğinde ümit edilen alanı. Kısmen bu ümit, Berlin Kongresi'nde, mütareke esnasında ve ülke parçalanmasında aldattı¹⁸. Bununla birlikte 1880'lerin sonunda bir açıklık oluşana kadar, 1822'de Mısır'ı işgal eden İngiltere kısa bir sürede boşaltmak istemedi. Osmanlı devlet adamlarının genel prensibi: Ne zamanki tümünden yenilgiye uğranırsa, derhal İngiliz desteğini aramaktı.

Osmanlı diplomasisinin bir ikinci metodu; yakinen kontrol edilen olayların dışında, uluslararası konferansa katılmaktan kaçınmaktı. Bu kaçma metodu ile uluslararası iş yapmak bir bakıma garip olabilir. Fakat uluslararası konferanstaki Osmanlı görüşü bir tecrübenin eseri idi. Avrupa'nın büyük güçleri konferanslara katıldıkları zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun taleplerini karşılamak

18. DBHE, S 120 ve S 185, konu ile ilgili çok sayıda arşiv belgesi mevcuttur.

için reform yapmaları şartıyla, imparatorluğun dağılmasına ve iç işlerindeki hadiselerin bastırılmasına katkıda bulunacaklardı. III. Napolyon ve Cavour'un devrinde, 1856-1870 arasındaki konferans Osmanlılar için iki kat daha tehlikeliydi. Çünkü bu iki milliyetçi, zeki ve kurnaz devlet adamlarının düşünceleri, Avrupa'da tekrar yapılmak ve her zaman olduğu gibi Osmanlı aleyhine haritada değişiklik hayallerini hayata geçirmektir¹⁹.

Bir konferansta Bâb-ı Âli temsil edilmese bile diğer Avrupa güçleri (her ne olursa olsun) Osmanlı çıkarlarına gölge düşürebilirdi ve bazen böyle toplantıların düzenlenmesini Osmanlılar sakıncalı görürlerdi. Şayet, uluslararası konferans gündemi sınırlı ve "entente prealable" tarafından düzenlenmişse, Bâb-ı Âli bundan büyük haz duyardı. Örneğin 1864'te Ali Paşa'nın önerisiyle bütün Avrupalı güçlerin bir araya geldiklerindeki toplantıda olduğu gibi, Hatta, Buğdan-Eflak'ın Prensi Cuza ile Ali Paşa'nın İstanbul'daki evinde gerçekleştirilen verimli toplantının prosedüründeki işleyişle bu örnekler daha da çoğaltılabilir²⁰.

Üçüncü Osmanlı metodu çağdaş zamandaki tüm hükümetlerin politikası gibi geneldi ve özellikle basın yoluyla diğer ülkelerin kamuoyunu etkilemekte. 1858'de Avrupa gazetelerindeki manşetlerden dolayı Bâb-ı Âli tüm Osmanlı dış temsilciliklerine düzenli haber bültenlerine haber akışı sağlayacak ve gündemdeki soruları akıllıca yanıtlayacak Basın Yayın Büroları açtı²¹. Böylece diğer ülkelerdeki kamuoyunu etkilemişti. 1858'de bu bültenler 20. yüzyılda birkaç kez yeniden hayata geçirildi sonra gözlerden kayboldu ve daha sonraki yüzyılda iyice düzensizleşti. Osmanlı diplomatları hükümetlerinin leyhine uygun makaleler basılması için Avrupa gazete yöneticilerine nasıl ulaşılabileceğini ve gazetelerin haber yerlerinin nasıl olacağını ve böylece basın hizmetlerinin faydalarını öğ-

19. Örneğin; Bâb-ı Âli 1860'ta önerilen konferans için beş büyük güce karşı muhalefet etmiştir: BDHE, S 46, d. 5.

20. DBHE, S 30, d. 36, Âli'den İtalya, Fransa ve İngiltere Osmanlı Dış temsilciliklerine gönderdiği genelge, no. 10336/55. 29 Haziran 1864.

21. DBHE, S 126, d. Mükerrer, Fuad'ın Osmanlı elçiliklerine gönderdiği genelge no. 1910, 22 Aralık 1858.

rendiler. Örneğin Londra'daki Musurus Paşa Osmanlı büyükelçisi olarak Reuters gibi güçlü yayın kuruluşlarına her gün taze ve ilginç haberler ulaştırıyordu²². Bâb-ı Âli bu tür gayretlerinde batılı güçlerden daha az etkiliydi, fakat hızlı bir şekilde öğreniyordu ve Avrupa'nın kendi dönemleriyle yarışlıyordu.

Sadece bir kez kullanılan dördüncü Osmanlı metodu, sultanın diğer güçlere bir iyi niyet dileklerini göndermekti. Avrupa morankları hem devlet işlerini yapmak hem de zevk için 19. yüzyılda sık sık birbirlerini ziyaret ettiler. Osmanlı idarecileri geleneksel olarak tek başına ordunun mutlak baş komutanıydı ve İmparatorluk geleneği olarak ancak orduyu ziyaret ederdi. 1876'da Bakanların ısrarı sonucunda, Sultan Abdülaziz Paris'le, Londra'ya ve Viyana'ya seyahat etti ve Almanya'ya da uğradı. Yolculuk bir başarıydı. Sultan besbelli iyi bir etki yaptı ve Bakan Fuat Sultan'la birlikte Rusya'nın Paris'te kullandığı etkiyi tesirsiz hale getirdi. Fakat Abdülaziz; çağdaşı olan İran Şahı Nasreddin'i ve Mısır Hidivi İsmail gibi hiçbir zaman Avrupa yolculuğu alışkanlığı kazanmadı. O'nun varisi sultan II. Abdülhamit, yurtdışı seyahatlerine kendi emniyeti için çok fazla gitmiyordu. Fakat, Abdülhamit bununla birlikte diplomaside aktif bir rol oynadı ve Rusya'nın İstanbul'u alma tehlikesine karşı yardım ve kulis çalışması için diğer monarklara çok özel etkileyici mektuplar yazdı²³.

İmparatorluğun dış ilişkileri, konusunda Osmanlı devlet adamları ve diplomatlar tarafından kullanılan daha bir çok metodlarda vardı. Onların büyük çoğunluğu, Avrupa tekniklerini örnek alıp birlikte gruplar oluşturarak kitleleri etkilemekti. Osmanlı Dışişleri Bakanları ve onların yabancı başkentlerdeki heyet temsilcileri, batılı diplomatların işlemlerinin ve Devlet Bakanının okuduğu haberlerin kopyasını kullanabilirlerdi. Batılı diplomatların resmî diplomatik

22. DBHE, S 121, d. 60, Musurus'tan (Londra) Saffet'e telgraf no. 7245/207, 25 Nisan 1878.

23. DBHE, S 6, d. 11, Fuad'tan (Londra) Âli'ye özel ve gizli telgraf, numarasız, 13 Temmuz 1867. Sultan Abdulhamit tarafından Kraliçe'ye gönderilen telgraf mesajı: DBHE, S 120, d. 58, Server'den (İstanbul) Musurus'a (Londra) no. 50069/12, 10 Ocak 1878.

notlarını, resmî olmayan önerilerini kullanırlardı. Konferans projelerinin formalitelerini, genelge haberlerini, protokollerini diğer küçük ayrıntı ve Avrupa'nın pratik uygulamalarını kullanmaya başlamışlardı. Bazı Osmanlı devlet adamları ve büyükelçileri Fransızca'yı çok iyi bilmeleri sayesinde diplomasinin titiz, zarif, özlü, hünerli ve etkileyici sanatını öğrendiler. Avrupa'nın telgraf ağı 1885'te İstanbul'a kadar yayıldı. Osmanlı diplomatları acil mesajlar için telgrafı kullandılar ve bunların sayesinde gizli haberlerini korumaya başladılar. İstanbul'da Batı tarzı Dışişleri Bakanlığı'nda; aşamalı olarak döküman tasarılarını kullanma, onların tekrar gözden geçirilmesi, iki temel serilerin her ikisinin numaralandırılması gelir giderin düzenlenmesi, dosyalanması, gideceği yerlere özel veya genel olarak numaralandırılması, haber özetinin yazılması telgraf sisteminden sonra yaygınlaştı²⁴. Hatta pek çok devlet adamı yurtdışı görevlerinde, diplomatik bilgi alış verişinde, resepsiyonlarda, yemeklerde, nazik notlarda ve diplomasinin teknik sanatını sosyal etkinliklerindeki tavırlarıyla alkışlandılar ve Avrupa'lı meslektaşlarıyla yarış eder oldular.

Dışişleri Bakanlığı'nda, Bakanlığın çalışmalarının yayımlandığı yayınlardaki evrimini ve basımlarındaki akıcılığın daha düzenli ve etkili olduğunu görmek ilginç. Dökümanlar, son olarak dosyalandığı zaman başlangıçta anlaşıldığı kadarıyla görülebilir tomarlar halindeydi ve torbalara yerleştirildi. Fakat bazı konularda Dışişleri Bakanlığı (Hariciye Nazırı), dosyalarda daha sonra kartonlarda, batılı moda'ya uygun dökümanların yönetilmesinde, daha büyük etkiye yol açan teknikler kullanmaya başladı. Bütün bu teknikler küçük öneme sahip gibi görülebilir, Kişisel olarak öyledirler fakat hepsi birlikte ele alınırsa Osmanlı devlet adamı ve diplomatlarının Avrupalı büyük güçlerin dünyasında alabildiğince etkili çalışmalarına yardımcı oldu ki bu dünyada Osmanlı İmparatorluğu yaşayacaksa çalışmak zorundaydılar.

24. 1861'den 1887'ye kadar çeyrek asrın üzerinde tek karton içindeki belgelerin ve formlarda yapılan değişiklikleri içeren örneklere bakınız. DBHE, S 531, Bosna.

Osmanlı diplomasisinin bu ilkeleri, metodları ve teknikleri 19. yüzyıl Avrupa metodlarından daha geniş olarak kabul gördü, uyum sağladı ve Tanzimat döneminde daha da kolay gelişti. Bu uzun kolda Osmanlı İmparatorluğu başarılı olamadı. Fakat ömrünü uzatmaya yetti. Osmanlı diplomasi sistemi Avrupa güçleri tarafından kontrol altına alındığında, yani; 1914 günlerinin başlangıcında uluslararası devlet sistemine katılıp, itibar görür oldu ve böylece bir süre daha rahat bir hayat sürdürdü.